

Pisale su se kronike i drugih mjesta, kao npr. Svilno, Mavrinci, Cernik, ali o teškom životu ljudi s Grobnišćine najbolje govore radovi o poznatim grobničkim *mli-karicama*. Te mljekarice svakoga su dana u ranim jutarnjim satima polazile pješice u Rijeku s 20 litara mlijeka na svojim leđima i vraćale se kasno popodne kako bi mogle obavljati ostale obiteljske zadatke. Njima u čast podignuti su spomenici u Rijeci, a odnedavno i u Dražicama. Ljudske sudbine opisane su i radovima o radnicima u *Harteri*, odnosno Tvornici papira i o lučkim radnicima među kojima su znatan broj činili Grobničani. Od zanimljivosti treba izdvojiti velik broj pjesama, zagonetki, pitalica, obreda i mnogih drugih svakodnevnih stvari koje na jedan šaljiv i duhovit način odražavaju često vrlo težak život ljudi s Grobnika.

Sve u svemu, *Grobnički zbornik* predstavlja i vrlo koristan te praktičan priručnik za upoznavanje s grobničkom poviješću koja prije njegova nastanka nije imala adekvatno mjesto u historiografiji ovoga područja. Bilo je nekoliko pokušaja, ali sve to nije bilo ni blizu onoga što Grobnišćina i njezini ljudi zaslužuju. Dolaskom *Grobničkog zbornika* i osnivanjem Katedre Čakavskoga sabora Grobnišćine u Čavlima stvari su se konačno pokrenule i 20-ak godina nakon objavljivanja prvoga broja već je učinjen velik korak u istraživanju grobničke povijesti. Stoga vjerujem kako će se taj pozitivan trend nastaviti i u sljedećim godinama i da će *Grobnički zbornik* i dalje davati Grobničanima odgovore na mnoga pitanja o povijesti vlastitoga kraja.

Luka FRLAN, prof.

Nevio Šetić, *Istra za talijanske uprave: o istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.-1941.*

Dom i svijet, Zagreb 2008. (296 str.)

Knjiga Nevija Šetića o istarskoj emigraciji i njenom tisku tijekom talijanske uprave izašla je 2008. g. u izdanju zagrebačkoga nakladnika *Dom i svijet* u sunakladništvu s Družbom Braće Hrvatskoga Zmaja i Institutom za društvena istraživanja *Ivo Pilar*.

Razdoblje između dvaju svjetskih ratova u Istri obilježeno je vladavinom fašizma Kraljevine Italije. U dva su se desetljeća na Poluotoku sistematski zatirali svi oblici hrvatskoga i slovenskoga javnoga i nacionalnoga života. Ukinute su sve hrvatske škole i čitaonice, hrvatska su imena talijanizirana, zabranjeno je tiskanje knjiga i novina na hrvatskom jeziku. Uslijedio je i masovan egzodus istarskih Hrvata. Počeci organiziranoga revolucionarno-antifašističkoga rada u Istri započinju 1941. g. te su povezani s povratkom pojedinih emigranata u rodni kraj.

Istra za talijanske uprave: o istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.-1941. djelo je povjesničara Nevija Šetića koji je u dosadašnjem znanstvenom radu objavio nekoliko vrijednih monografija iz istarske povijesti (npr. *Napoleon u Istri: Istra za francuske uprave 1805. – 1813.*, Pula, 1989.; *Istra između tradicionalnog i modernog ili o procesu integracije suvremene hrvatske nacije u Istri*, Pazin 1995.; *Iz istarskog novovjekovlja*, Labin, 1999.). Prema autorovim riječima iz *Predgovora* (str. 7-10), knjiga je nastala kao rezultat istraživačke znatiželje što je bilo s Istrom između dvaju svjetskih ratova. Naime, Še-

tić je 2005. g. u Zagrebu objavio studiju *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama: Naša Sloga 1870. – 1915.* na temelju pisanja prvih novina u Istri na hrvatskom jeziku. Autor je time postao jedan od malobrojnih ljudi koji su pročitali *Našu Slogu* od prvoga do posljednjega broja. Pripremajući monografiju *Istra za talijanske uprave* autor je nastavio dalje s takvim pristupom istraživačkoga rada, opredijelio se samo za istraživanje i obradu tiska istarske emigracije.

Prvi od ukupno tri središnja dijela knjige naslovljen je *Prilike u Istri uoči i neposredno nakon rasula Austro-ugarske Monarhije* (str. 11-59). Kao što i naslov poglavlja kazuje, autor se zadržava na kratkom razdoblju povijesti ispreplićući lokalnu istarsku povijest s europskom i svjetskom poviješću. Izbijanje Prvoga svjetskoga rata u Istri dovelo je do prekida nacionalnih borbi. Izlazak Italije iz saveza s Njemačkom i Austro-Ugarskom te stupanje na stranu Antante bio je jasan znak o njenim teritorijalnim pretenzijama na istočnu obalu Jadrana. Do preokreta dolazi pred kraj rata kada je u Puli osnovano Narodno vijeće po uzoru na isto takvo, središnje u Zagrebu kratkovremene Države SHS.

Drugo poglavlje – *Istarska emigracija 1918.-1941.* (str. 60-154) – u tri manje cjeline obrađuje sustav talijanske okupacije, iseljavanje hrvatskoga i ostaloga stanovništva te život emigranata i njihove organizacije. Nakon separatnoga sporazuma Austro-Ugarske i Italije (3. studenoga 1918. g.) talijanske su vojne snage u samo nekoliko dana zauzele veće istočnojadranske gradove, a do kraja studenoga gotovo sve prostore koji su obećani Italiji Londonskim ugovorom. Uz osvrt na neuspjele

proteste Predsjedništva Narodnoga vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ovdje se donose i brojevi pokazatelji smanjenja škola s hrvatskim nastavnim jezikom u Istri. U nastavku se navode i primjeri terora koji su provodili talijanski okupatori te djelovanje istaknutih istarskih prvaka, Vjekoslava Spinčića i Matka Laginje, predvodnika hrvatskoga nacionalnoga pokreta, koji su se tada nalazili izvan Istre.

Rapalski je ugovor bio sklopljen 12. studenoga 1920. g. kao rezultat pregovora vođenih između Kr. Italije i Kr. SHS kojim su dokrajčene nade stanovništva u Istri za zaštitu hrvatskoga i slovenskoga življa od obespravljanja, progona i asimilacije. Autor naglašava kako je fašistički režim sustavno nastojao da anektirani krajevi s hrvatskom i slovenskom narodnom većinom što prije izgube obilježje hrvastine i slovenštine i poprime trajna obilježja talijanskoga prostora, navodeći primjere promjene hrvatskih mjesta nazivima u duhu talijanskoga jezika. Uz osvrt na gospodarsku stagnaciju anektiranih krajeva, navedeni su tabelarni prikazi triju popisa stanovništva te podaci o postotku zaposlenih i strukturi zaposleničkih grana. Fašistička nasilja izazvala su i organizirane otpore seljaka u jugoistočnoj Istri, na području Proštine (1921.), štrajk rudara na Labinštini (1921.), ali i osnivanje tajnih omladinskih organizacija TIGR – Trst-Gorica-Istra-Rijeka (1924.). Također, nasuprot nastojanjima fašista da u Istri potisnu hrvatski jezik iz javne uporabe, istarski su Hrvati odgovarali, koliko je god bilo moguće, različitim aktivnostima kojima je cilj bio da se hrvatski jezik održi u tiskovinama te da tiskovine povezuju hrvatsko pučanstvo. Zbog surovosti sustava i siromaštva sve je više bilo Hrvata i Slovenaca koji su dobro-

voljno ili pod pritiskom napuštali zavičaj između dvaju ratova. Najbrojnija skupina istarskih emigranata bila je u Zagrebu. Daleko od rodnoga kraja počeli su se istarski emigranti okupljati u razne organizacije kao npr. Prosvjetno i potporno društvo *Istra* u Zagrebu, Društvo *Istra-Trst-Gorica* u Subotici, Društvo *Istra* u Osijeku itd.

Posljednja, treća cjelina *Tisak istarske emigracije u Zagrebu* (str. 156-257) prikazuje tisak istarske emigracije koji je jedini javni dokaz nacionalnoga kulturnoga rada. Zagreb je bio jedino mjesto u kojemu su istarski emigranti izdavali svoje vrlo zapažene tiskovine. Bili su to listovi *Istra*, *Mali Istranin*, *Istranin*, *Istarski glas* te kalendari *Emigrant*, *Soča* i *Jadranski kalendar*. Kalendari su, kao tiskane publikacije, bili tradicionalno i vrlo popularni vid komunikacije između nakladnika i čitatelja. Od prvoga do posljednjega broja autor donosi osvrtte i citate najznačajnijih članaka i autora svih spomenutih tiskovina. Najveću pažnju posvećuje najznačajnijem listu toga vremena – *Istri*, glasilu hrvatskoga i slovenskoga iseljeničtva, koji osniva Ernest Radetić. List najprije izlazi kao polumjesečnik, potom tri puta mjesečno i naposljetku kao tjednik. U jedanaest godina izlaženja, u *Istri* se mogu odrediti faze koje su vezane uz urednike lista (za uredništva Radetića, potom Ive Mihovilovića i Tone Peruška te naposljetku ponovno Radetića). Zbog talijanskoga pritiska, jugoslavenske su vlasti 1940. g. zabranile izlaženje lista, a nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske zabranjeno je izlaženje lista *Mali Istranin*, koji je Radetić također pokrenuo. Ovaj potonji list bio je namijenjen mlađim uzrastima, djeci osnovnoškolske dobi. Učenici istarskoga internata u Zagrebu izdali su svoj rukopisni list

koji su nazvali *Istranin*, a doživio je izdanje samo jednoga broja. Posljednji dio treće cjeline Šetić posvećuje osnivanju Istarske naklade i njenim izdanjima: listu *Istarski glas*, zbirci pjesama *Istrijanska zemlja* te ostalim tiskovinama istarskih emigranata. U zaključnim napomenama Šetić ističe kako se u svim tim tiskovinama podsjećalo na Istru, na prilike i stradanja istarskoga (hrvatskoga i slovenskoga) stanovništva. Iznoseći nevolje, emigrantski su listovi oštro osuđivali fašističke postupke, kao i sam fašizam koji je kao nedemokratski diktatorski režim poticao tiraniju i druge oblike zločina.

Na kraju valja napomenuti kako je ova studija dio projekta o hrvatskim integracijskim procesima koji su doveli do stvaranja neovisne hrvatske države. *Istra za talijanske uprave* vrijedan je prilog za upoznavanje opće istarske kulturne povijesti, ali i istarskog antifašizma koji je u njoj osobito naglašen. Stoga, neka Šetićevo knjiga bude preporuka svima koji žele bolje razumjeti kompleksno istarsko međuraće.

Željko CETINA, prof.

Juraj Batelja, *Stepinac i Istra* (predavanje), Državni arhiv u Pazinu, 24. veljače 2010. g.

Dr. sc. Juraj Batelja, hrvatski teolog i postulator kauze za proglašenjem svetim bl. Alojzija Stepinca, 24. veljače 2010. g. u Državnom arhivu u Pazinu, održao je predavanje pod naslovom *Istra i Stepinac*. U samom izlaganju istaknuo je da mu je želja biti objektivna i istinita te pravedna pred povijesnim činjenicama vezanim za osobu Alojzija Stepinca. Toj je želji pridodao i